

LOCUIŢE DATÂND DIN SECOLUL XVI ÎN CETATEA BRAŞOVULUI

Adriana Stroe

Ca și în cazul altor orașe medievale din România, patrimoniul arhitectural al Cetății (Innere Stadt), centrul istoric al Brașovului, este cunoscut prin monumente aparținând arhitecturii de cult, arhitecturii militare sau prin clădiri de folosință publică pentru care există fie studii, fie suficiente surse scrise credibile, arhitectura locuințelor fiind mai puțin studiată și, deci, mai puțin cunoscută.

Importante pentru cunoașterea arhitecturii locuințelor din Cetate din perioada susmenționată sunt monografia din 1928 a orașului (*Das Burzenland, Dritter Band, Kronstadt, I. Teil, Verlag Burzenländer Sächs Museum, Kronstadt, 1928*) și studiile lui Paul Niedermaier privitoare la dezvoltarea urbanistică și arhitectonică a unor localități de colonizare săsească din Transilvania, printre care se numără și Cetatea Brașovului.

Monografia din 1928 a orașului schițează evoluția locuinței din Cetate din sec. 13 până în sec. 18 și prezintă câteva locuințe databile sau dateate 2/2 sec. 16 (în prezent dispărute), iar Paul Niedermaier punctează, în studiile sale, evoluția generală a casei orașenești din Brașov între sec. 12-16, fără analiza unor cazuri concrete.

În cercetarea arhitecturii locuințelor din Cetate, data de 21 aprilie 1689, când orașul a fost mistuit de un incendiu generalizat, este o dată de referință. Distrugerile au fost atât de mari, încât, chiar luând în considerație cu prudență relatările contemporanilor privitoare la imaginea orașului după catastrofă, pierderile suferite au fost impresionante: au rămas intacte structura stradală și parcelarul, clădirile din piatră și cărămidă au pierdut părțile din lemn și o parte a zidurilor. Pentru completarea imaginii trebuie luată în considerație existența, menționată și de bibliografie, a clădirilor (locuințe sau anexe) din lemn – blockbau sau fachwerk cu diferite umpluturi –, pradă sigură și pentru un incendiu de proporții mai reduse.

Stadiul actual al cercetărilor nu permite decât în mică măsură reconstituirea imaginii orașului anterioară anului 1689. Ceea ce este cunoscut prin bibliografie¹ este completat de părți

și fragmente păstrate, anterioare acestui an fatidic, identificate în decursul inventarierii cartierului Cetate (1997 și 1998).

Cele mai vechi exemplare de locuințe păstrate în bună stare de conservare datează din sec. 16. Este vorba de două locuințe de zid, una datată 1571, aflată în str. Poarta Schei 35 și cealaltă databilă sec. 16, aflată în Piața Enescu nr. 11B.

Locuința din str. Poarta Schei 35² (II. 1), cea mai bine păstrată, se află la parter, în latura dreapta a construcției de la această adresă. Construcția este așezată la limita vestică a uneia din cele mai vechi străzi ale Cetății, în imediata apropiere a fostului drum de-a lungul fortificației (azi str. G. Coșbuc). Are plan dreptunghiular, cu latura îngustă la stradă, pivniță semiîngropată și parter cu două încăperi în filă: spre stradă se afla încăperea de locuit, iar spre curte, bucătăria, prin care se făcea și accesul în locuință. Încăperea spre stradă, amplă (cca. 5x7 m) și nu foarte înaltă (cca. 2,3 m), are plafon de grinzi aparente, transversale, din stejar, groase de cca. 40 cm, cu muchiile rotunjite subliniate de caneluri. Aceste grinzi sunt sprijinite pe grinzi din lemn longitudinale, încastrate în pereții spre curte și spre clădirea învecinată, de la nr. 37. Grinda datată „1571” se află la locul convențional (la mijlocul încăperii); datarea și ornamentele vegetale care o încadrează sunt incizate superficial (și, din păcate, acoperite de straturi vopsea). Încăperea este luminată de două ferestre spre stradă (lărgite), dar păstrează și ambrazurile interioare ale celor două ferestre spre curte; acestea din urmă au fost obturate o dată cu apariția pasajului acoperit. Bucătăria a fost transformată în hol-casă a scărilor, atunci când locuința a fost extinsă și nu mai păstrează sistemul de acoperire original, ci este acoperită cu boltă cu penetrații datând de la extinderea din sec. 18; vatra liberă, care se păstrează în colțul de nord-vest, are o formă tipică pentru 2/2 sec. 18. Prin analogie cu o locuință de sec. 16 similară, care se afla pe str.

cu națiunea română. *Naționalitatea germană*, vol. I, Ed. Politică, București, 1976, p. 160-202.

² Semnalată într-o notă în "Mitteilungen des Burzenlander Museums", 1944, nr. 1-4, p. 28.

¹ *Das Burzenland...*, p. 183-211 (*Das Bürgerhaus*) și *Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirii lor*

Postăvarului, la nr. 54³, putem presupune că bucătăria avea inițial o vatră liberă care ocupa toată latura de fund a încăperii, iar pivnița un plafon de grinzi aparente și acces din încăperea de locuit, printr-un chepeng.

În sec. 17, locuinței de la 1571 i-au fost adăugate, în filă, o pivniță înaltă, supraînălțată de o amplă încăpere de locuit, iar în prima jumătate a sec. 18 (vezi ancadramentele din gresie de la nivelul doi, tipice pentru perioada menționată) întreaga clădire a fost supraetajată și unificată cu cea din latura stânga a parcelei, prin construirea pasajului acoperit. Acest mod de extindere a spațiului locuibil constituie o evoluție exemplară pentru un număr de locuințe din Cetate (ex. Piața Sfatului 25). Pivnița a fost, și ea, modernizată cu prilejul extinderii locuinței și are în prezent o boltă semicilindrică longitudinală și acces dinspre pivnița semiîngropată a extinderii din sec. 17.

Nucleul casei vecine, de la nr. 37 (II. 2), este constituit, de asemenea, de o locuință databilă în sec. 16. Regăsim aici încăperea de locuit, scundă și amplă, având același sistem de sprijinire a grinzilor transversale ale plafonului pe grinzi longitudinale (și console) încastrate în pereți. Pivnița semiîngropată, luminată de guri de aerisire înguste, este acoperită cu o boltă semicilindrică longitudinală, care datează, probabil, de la extinderea locuinței din deceniul trei al sec. 18.

O grindă de stejar, cu datarea incizată „1581”, se găsește în casa de pe str. Castelului 42 (în fosta Kotzenmarkt), dar nu se mai află pe amplasamentul original, ci a fost reamplasată la construirea casei alăturate (Castelului 44). Datorită faptului că nu a fost supraetajată, locuința din str. Castelului 42 păstrează, însă, silueta originală (II.3), cu acoperișul înalt cu pinion decorat cu friză de arcaturi asemănătoare celor ale barbacanei de la Prejmer și ale Bastionului Țesătorilor, databile tot sec. 16.

Locuința databilă sec. 16 din Piața Enescu 11B se află în imediata apropiere a punctului de greutate al Cetății – Piața Sfatului (fosta Marktplatz); Piața Enescu, a cărei denumire istorică este Rosenanger, era, la începuturile așezării, o zonă protejată cu o împrejmuire din mărarciș (vezi numele istoric al pieței) în care erau ținute noaptea vitele, iar mai apoi spațiu-anexă al Pieței, care a fost separat de aceasta, prin gangul de la Piața Sfatului nr. 4, abia prin sec. 18. Casa, care nu a avut inițial număr propriu, făcând parte din parcela situată în str. Republicii 15, este încorporată într-o construcție

(locuință și depozit) realizată în etape în sec. 18 și a servit ca bucătărie, respectiv cămară a acesteia.

Era, ca și casa din Poarta Schei 35, o locuință parter, cu plan dreptunghiular cu latura îngustă spre stradă, cu 2 încăperi în filă, dintre care încăperea de locuit, situată spre stradă, foarte amplă. Pereții încăperii de locuit sunt din piatră de râu și de carieră, legați cu mortar, iar cei ai fostei bucătării, din piatră în amestec cu puțină cărămidă. Încăperea de locuit păstrează, pe fațada estică, o fereastră mică/nișă, în arc frânt la partea superioară (II. 4). Materialele și tehnica de construcție, ca și forma ferestrei sunt tipice pentru sec. 16 (în ceea ce privește materialele și tehnica de construcție, vezi, de exemplu, clădirile din Piața Sfatului nr. 15 și 16, care au, în părțile cele mai vechi, aceleași materiale și tehnici de construcție; casa de la nr. 16 este databilă, în nucleu, 1566 printr-un fragment de ancadrament aflat în pivniță (II. 5) și prin alte ancadramente similare contemporane, reamplasate în clădire (II. 6), iar casa de la nr. 15 păstrează fragmente de ancadramente tripartite și pile din zidărie de la fosta galerie aflată la parter, tipice aceleiași perioade; ambele case nu pot fi anterioare sec. 16, deoarece se aflau pe locul/pe drumul de circulație în jurul incintei Bisericii Parohiale, care exista încă la 1516 și care și-a pierdut importanța defensivă abia după ce fortificația orașului a fost desăvârșită). Așezarea nișei/ferestrei din încăperea de locuit indică înălțimea redusă a casei din Piața Enescu 11B; diferența de materiale de construcție între cele două încăperi ar putea indica faptul că încăperea de locuit aparține unui nucleu anterior al clădirii. Ambele încăperi sunt acoperite cu bolți semicilindrice, transversale, din cărămidă, datând de la una din extinderile locuinței. Spre deosebire de casa din str. Poarta Schei, casa din Piața Enescu nu avea pivniță datorită terenului foarte umed din zonă în acea epocă (vezi și denumirea istorică a locului, Rosenanger – Prundul Rozelor) și, poate, datorită faptului că locuința aflându-se inițial pe fundul parcelei din str. Republicii 15, era una din locuințele secundare ale acesteia.

În 1714 (datare prin inscripție incizată pe grindă, cu monogram MT și simbolul breslei tâmplarilor) locuința a fost extinsă cu o pivniță, supraînălțată de o încăpere de locuit. Încăperea de locuit a casei de sec. 16 a devenit bucătărie a noii construcții, cu acest prilej pe latura estică a acesteia fiind amenajată o vatră liberă amplă, care a suprapus fereastra în arc frânt menționată mai sus; tot atunci din bucătărie a fost amenajat accesul spre pivniță și spre camera situată deasupra acesteia. În 1737 (datare incizată pe grindă și monogram IS) locuința a fost din nou extinsă cu o încăpere așezată

³ "Mitteilungen des Burzenlander Museums", 1944, nr. 1-4, p. 28-30.

peste bucătărie și cămară; coșul vetrei libere servea drept sursă de căldură pentru noua încăpere; tot acum cele două încăperi de la demisol au primit bolți semicilindrice transversale. Acest mod de extindere a spațiului locuibil e întâlnit la multe clădiri din Cetate, ex. clădiri de pe latura estică și sudică a Pieței (nr. 5, 11, 12, 13, 15), și este frecvent întâlnit în fostele localități de colonizare săsească din Țara Bârsei, ex. Hărman, Prejmer.

Spre sfârșitul sec. 18 pe parcela alăturată locuinței susmenționate a fost construit un depozit, fațada a fost unificată, a fost creat gangul de acces, deasupra locuinței, a gangului și a depozitului fiind ridicat un pod amplu, cu trei niveluri, care păstrează una din cele mai frumoase șarpante de sec. 18 din oraș.

O locuință similară celei din Piața Enescu 11B, semnalată de literatura de specialitate⁴, exista, încă, pe str. Poarta Schei, dar a fost demolată la începutul sec. 20.

Locuințele prezentate mai sus – cea datată 1571, aflată în str. Poarta Schei 35 și cele databile sec. 16, aflate în Piața Enescu nr. 11B și în str. Poarta Schei 37, ne ajută să reconstituim imaginea locuințelor aparținând păturilor mijlocii ale cartierului.

De asemenea, prin așezarea la limita vestică a str. Poarta Schei, locuințele de la nr. 35 și 37 documentează faptul că spre sfârșitul sec. 16 întreaga suprafață a Cetății era ocupată. Prin așezarea pe fundul parcelei de pe str. Republicii 15, casa din Piața Enescu 11B indică faptul că, la data construcției, în Cetate se manifesta deja lipsa de spațiu construibil, una din modalitățile de rezolvare a acestei probleme fiind modificarea modului de ocupare a parcelei prin construirea unei locuințe suplimentare pe linia de fund a parcelelor cu ieșire în două străzi paralele; procedee similare au fost documentate, de exemplu, pe latura de sud a Pieței Sfatului, între nr. 10-14.

Fragmentele de piatră păstrate, în special ancadramente sau fragmente de ancadramente de uși și ferestre, sunt înglobate în construcții situate în Piața Sfatului (fosta Marktplatz) sau pe străzile „mai nobile” ale cartierului – Mureșenilor (fosta Klostersgasse) și Republicii (fosta Purzengasse) și pot sugera aspectul locuințelor elitelor economice și sociale ale Cetății. Trăsătura caracteristică a majorității acestor ancadramente sunt elementele decorative renaștentiste: profile-baghete cu capetele întoarse, cornișe profilate subliniate de denticuli și cu motive heraldice, vegetale sau animaliere la cheie. Dintre acestea merită menționate, datorită atât stării de conservare cât și datorită valorii

artistice, ancadramentul datat „1550” al casei din str. Mureșenilor 9 (și ancadramentele de ferestre de la aceeași adresă), cel datat 1587 din Piața Sfatului 1 sau ancadramentele de ferestre dateate 1583 ale clădirii din str. Republicii 2.

Ancadramentul de ușă, datat „1550”, din str. Mureșenilor 9 (II. 7), se află în aripa dreapta a clădirii. Este un ancadrament dreptunghiular, decorat cu baghete cu capetele întoarse; baghetele de pe lintou sunt intersectate de o baghetă în acoladă. Cornișa profilată, subliniată de denticuli, are în ax un scut cu datare și monogram (MB?). La aceeași adresă, în aripa dreapta a clădirii, se află două ancadramente de fereastră, de asemenea din piatră, dreptunghiulare, bipartite, decorate cu baghete cu capetele întoarse; unul dintre ancadramente păstrează și cornișa subliniată de denticuli. În aripa de la stradă a aceleiași clădiri se află un ancadrament de fereastră similar precedentelor, dar tripartit. Acest ancadrament păstrează, pe lângă cornișa subliniată de denticuli, și sohlbankul profilat (II. 8).

În clădirea din Piața Sfatului 1 se află un fragment de antablament compus dintr-o cornișă cu multiple profile și un panou dreptunghiular încadrat de baluștri scunzi, pătrați, decorați cu rozete; în câmpul panoului, de o parte și alta a unui scut cu monogramul GW, se află datarea „1587” (II. 9). Restul ancadramentului a fost pierdut la demolarea, în anii '20 ai sec. 20, a părții la stradă a clădirii. Un alt ancadrament de ușă, din aceeași perioadă și care se afla în aceeași clădire, a fost reamplasat la nivelul trei al Liceului Honterus (Curtea Honterus 3) în 1928, cu același prilej (II. 10). Acesta din urmă are usciori canelați, cu baze scunde, decorate cu rozete și capiteli profilate, care susțin un lintou masiv, pe al cărui extradados se află un relief – un medalion circular, cu motivul pelicanului (parțial distrus în anii '50 ai sec. 20) susținut de îngeri. Panoul este încadrat de baluștri scunzi, pătrați, decorați cu măști de faun; aceștia susțin o cornișă cu profile în alternanță cu ove și frunze de acant; cornișa are în ax un cap de putto. Potrivit articolului al lui Gernot Nussbacher, „Cine a fost W. G., comanditarul casei din Brașov, Piața Sfatului nr. 1” (Wer war W. G. der Erbauer des Hauses Kronstadt, Marktplatz, Kornzeile nr. 1)⁵, clădirea căreia aparțineau cele două ancadramente a fost construită de un Valentinus Gernerle, aurar (Goldschmidt), membru al Sfatului orașului, înnobilit de principele Sigismund Báthory.

Clădirea din str. Republicii 2 păstrează, reamplasate la nivelul 2, șapte cornișe duble, din

⁴ *Kronstadt*, 1928, p. 198.

⁵ „Karpaterndschau”, 11 Septembrie 2008, p. III.

piatră, subliniate de denticuli (II. 11); fiecare cornișă are în ax un scut cu datare (15/ /83), monogram (IS) sau semne de meșter (o parte a acestora se regăsesc pe ancadramele de ferestre din fostele Hale).

O pivniță cu două compartimente, bine păstrată, aparținând aceleiași perioade, se află în Piața Sfatului 25 (Casa Mureșenilor); atât pereții cât și bolțile semicilindrice sunt din piatră de carieră legată cu mortar, accesul făcându-se printr-o ușă cu deschidere în arc frânt, cu traseu imprecis. Aceeași clădire păstrează, la parter, un ancadrament din piatră, dreptunghiular, cu baghete cu capetele întoarse și o încăpere cu bolți pe nervuri din cărămidă.

Alt element arhitectural tipic acestei perioade, identificat în construcții din Piață și zonele adiacente, este galeria pe pile din piatră, similară celei a fostelor Hale. Astfel de pile sunt încastrate în zidurile caselor din Piața Sfatului nr. 14, 15 și 16, iar un fragment de galerie este păstrat în casa parohială evanghelică (Curtea Honterus 2). La aceleași clădiri sunt păstrate pietrele fasonate care marcau colțurile (II. 12 și II. 13). Pentru a completa aspectul arhitecturii din zona centrală a orașului în sec. 16, trebuie să amintim bowindow-ul de colț existent la construcția de pe locul actualei case din str. G. Barițiu 1, menționat atât documentar cât și într-un desen de la sfârșitul sec. 18.

Formele renascentiste coexistă cu forme ale goticului târziu, ex. ancadramele treflate sau în arc frânt de la nivelul 1 al casei parohiale evanghelice (Curtea Honterus 2), ancadramentul în arc frânt de la fostele Hale, cel din clădirea din str. Republicii 2 sau cel menționat de bibliografie ca aparținând casei din Piața Sfatului 29⁶.

Elementele menționate permit să schițăm, pentru zona centrală a Cetății, imaginea unei arhitecturi de calitate comparabilă cu cea a clădirilor patriatului, păstrate încă în centrele istorice ale Sibiuului, Mediașului, Bistriței.

SUMMARY

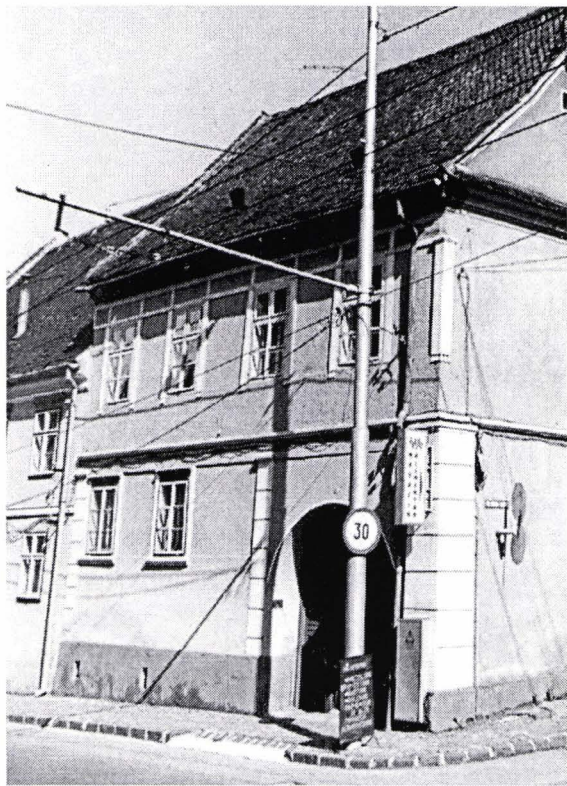
In researching the architecture of the housing within the Fortress, we found April 21st 1689 to be a reference date, the date of a generalized fire that swept the town. The present state of related research allows only limited reconstruction of the town's image, prior to 1689. Information passed on by means of bibliography is completed with preserved parts and fragments from before that fateful year, identified during the procedures related to the inventory of the Cetate neighborhood (1997 and 1998). The oldest well preserved housing dates from

the 16th century. Specifically, there are two masonry dwellings, dated 1571 (the one at the address Str. Poarta Schei nr. 35), respectively datable to the 16th century (the one at the address Piața Enescu nr. 11B). The above mentioned housing helps us reconstruct the image of the neighborhood's middle class housing.

⁶ Kronstadt, 1928, il. 213.

II. 1. Fațada casei din str. Poarta Schei 35

II. 2. Fațada casei din str. Poarta Schei 37

II. 3. Fațada casei din str. Castelului 42

II. 4. Ferestruică în arc frânt din Piața Enescu 11B

II. 5. Fragment de ancadrament de ușă, datat 1566, din casa din Piața Sfatului 16

II. 6. Ancadrament de ușă din casa din Piața Sfatului 16

II. 7. Ancadrament de ușă, datat 1550 din casa din str. Mureșenilor 9

II. 8. Ancadrament de fereastră din casa din str. Mureșenilor 9

II. 9. Ancadrament în casa din Piața Sfatului 1

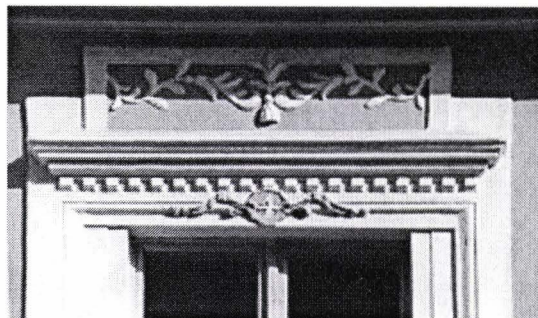
II. 10. Ancadrament din clădirea Liceului Johannes Honterus (Curtea Honterus 3), mutat aici din casa din Piața Sfatului 1

II. 12. Blocuri de piatră fasonată în clădirea din Piața Sfatului 15

II. 13. Colț de clădire marcat cu blocuri de piatră fasonată în clădirea din Piața Sfatului 16

II. 11. Cornișe de ancadramenet din casa din str. Republicii 2